

1. Калініченко О.О. Соціальна сфера: базисні поняття та концептуальні положення / О.О. Калініченко // Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції. [«Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі»], (Житомир, 2011). – Житомир: Вид-во ЖФ КІБІТ, 2011. – С. 259–265.

УДК 316.3

Калініченко Олена Олександрівна

аспірант

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

СОЦІАЛЬНА СФЕРА: БАЗИСНІ ПОНЯТТЯ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

В статті проаналізовано діяльність соціальної сфери, наведена структура соціальних послуг відповідно до функціонального розподілу. Функціонування соціальної сфери впливає на стан і розвиток соціальних відносин між людьми, умови і спосіб їх життя, формування і задоволення соціальних потреб шляхом реалізації соціальної політики. Подано структуру предметного поля соціальної політики та місце соціальної сфери

Ключові слова: соціальна сфера, соціально значущі послуги, соціальне забезпечення, суспільні блага, суспільні послуги, соціальна політика, суспільне життя.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Діяльність соціальної сфери спрямована на надання соціально значущих послуг. Ми вважаємо, що понятійний апарат дослідження соціальної сфери має містити термін «соціально значущі послуги», оскільки останнім часом поняття «соціальна послуга» набуло вузького змісту і в основному використовується для позначення адресних заходів, спрямованих на підтримку вразливих верств населення. Зокрема Закон України «Про соціальні послуги» надає визначення соціальних послуг як «комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою підвищення або відтворення їх життєдіяльності,

соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя». Але такий підхід до трактування соціальних послуг є несправедливим, оскільки при цьому ігноруються інші послуги, що надаються системою соціального забезпечення не на адресних засадах (соціальне страхування), а також системою охорони здоров'я та освітою (і теж мають соціальну спрямованість та корисний соціальний ефект).

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичні та практичні проблеми функціонування соціальної сфери, що досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями, є досить різноплановими. Питання розвитку соціальної сфери, проблеми виробництва й надання суспільних благ і послуг, розподілу доходів та рівня життя, соціального захисту, інші соціальні аспекти ринкового господарства перебували у колі наукових інтересів представників різних шкіл і течій економічної, філософської та соціологічної наук. Вищезазначені питання розглядалися у працях В. Баумоля, Г. Беккера, Ш. Бланкарта, І. Валер-стайна, К. Ерроу, Дж. Кейнса, В. Ойкена, В. Парето, А. Сена, А. Сміта, Дж. Стігліца, Т. Стюарта, Ф. Фукуями, Ф. Хайєка, К. Херрманна-Піллата тощо.

Різні аспекти розвитку соціальної сфери досліджувались в роботах відомих вітчизняних науковців: А. Гальчинського, В. Геєця, І. Гнибіденка, О. Грішньої, М. Долішнього, М. Карліна, В. Куценко, Е. Лібанової, І. Лукінова, П. Леоненка, В. Мандибури, О. Макарової, Б. Надточій, В. Новікова, В. Одинця, В. Онікієнка, Б. Панасюка, І. Петрової, С. Пирожкова, А. Ревенка, У. Садової, М. Соколик та багатьох інших.

Цілю статті є висвітлення ролі соціальної сфери в Україні, її динаміка та особливості функціонування.

Досягнення поставленої цілі зумовило необхідність вирішення наступних завдань:

- уточнити, виходячи із сучасних тенденцій розвитку зміст терміну, та мету реалізації «соціальної політики»;
- встановити потребу у державному фінансуванні суспільних послуг;
- проаналізувати чинники та складові соціальної політики держави;
- визначити на що впливає соціальна сфера і стан розвитку соціальних відносин між людьми.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З погляду розмежування повноважень між

державним і приватним сектором структура соціальних послуг відповідає їх функціональному розподілу (рис. 1.).

Тобто соціально-культурна складова залежить від неринкового (суспільного) сектору економіки, (хоча вона може базуватись як на прибуткових так і на неприбуткових засадах діяльності), в свою ж чергу функціонування соціально-побутової складової здебільшого засновується на принципах комерційного розрахунку та має свої особливості, що пояснюється специфікою послуг, які повинні задовольнити потреби будь якого члена суспільства та сприяти підвищенню життєвого рівня населення в цілому.

Рис. 1. Соціальна сфера за групуванням

Суспільні послуги можуть надаватись як державою так і недержавними структурами; основна їх мета – задоволення потреб суспільства, і позитивні наслідки для всього суспільства. Проте вітчизняні наукові дослідження підкреслюють що суспільні послуги є обов'язковими для виконання державою або іншим уповноваженим органом, якщо не існує інших суб'єктів їх виконання. Тому, особливістю суспільних послуг має бути існування регламентів та стандартів, що визначаються державою, та державний нагляд за їх виконанням та наданням.

Державне фінансування суспільних послуг має здійснюватись у тих галузях соціальної сфери, розвиток яких потребує участі держави: охорона, здоров'я, освіта, фізкультура та спорт, культура та мистецтво, зайнятість та соціальний захист. А решта галузей соціальної сфери можуть обходитись приватними інвестиціями для

розвитку соціальної інвестиційної діяльності в цих галузях достатньо інших, не фінансових варіантів державного регулювання, таких як податкові пільги, інформаційна підтримка, юридичні методи.

Щодо такої ролі держави у функціонуванні соціальної сфери як регулятивна, то вона впливає на стан і розвиток соціальних відносин між людьми, умови і способи їх життя, формування і задоволення соціальних потреб шляхом реалізації соціальної політики. За визначенням Е.М. Лібанової, соціальна політика – це система управлінських, регулятивних, організаційних заходів та дій соціально-політичного життя, що спрямовані на реформування та реалізацію соціальних потреб, що відображають життєві інтереси людини в суспільстві. Досягнення в суспільстві соціальної стабільності, створення умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття потенціалу людини – це мета реалізації соціальної політики.

Соціальна політика включає в себе систему соціального захисту громадян та соціального забезпечення, соціальних прав і гарантій установлених законами держави, соціальних гарантій, що спираються на традиції суспільства. Проте одночасно взаємозв'язок багатьох явищ в суспільстві свідчить, що соціальна сфера відображає виробничі відносини, що формуються під впливом чотирьохосновних чинників: економічних, соціальних, екологічних та демографічних. Ми вважаємо, що структуру предметного поля соціальної політики та місце соціальної сфери продемонстровано на рис. 2.

Є чинники від яких залежить відтворення людського капіталу країни. Стан охорони здоров'я, природне середовище і продовольча безпека це найважливіші передумови, на основі яких ґрунтується діяльності соціальної сфери.

Отже, розглянемо один із таких показників соціальної сфери як природне середовище. Багато вчених розглядали екологічний стан природного середовища, але не в контексті соціальної сфери. На нашу думку, найважливішою складовою соціальної сфери повинно бути навколишнє природне середовище, яке є сукупністю природного і соціального середовищ, що здійснюють сукупний вплив на населення та його виробничу діяльність. Погіршення екологічних умов життя, погіршення здоров'я населення, збільшення смертності, дестабілізація стану навколишнього природного середовища, вимагають зростання рівня продуктивних сил та впровадження досягнень НТП. У таких умовах виникає необхідність на перший план розвитку соціальної сфери

поставити екологічні параметри - стан навколишнього середовища, в якому відбуваються процеси відтворення як людського капіталу, так і виробництва.

Ми припускаємо, що середовище існування населення є первинним, і головним фактором впливу на всі інші складові соціальної сфери, але і це середовище піддається впливу зі сторони всіх цих складових. Адже екологічні параметри повсякденного життя та діяльності людства здійснюють великий вплив на здоров'я, відпочинок та умови життєдіяльності населення. До екологічної складової соціальної сфери слід віднести охорону, відтворення, очищення оточуючого середовища, раціональне використання природних ресурсів та сучасний стан повітря, води, земельних ресурсів.

Рис. 2. Соціальна сфера як об'єкт соціальної політики держави

Для повного задоволення потреб населення необхідно мати певний рівень доходів, які населення сьогодні отримує внаслідок роботи на підприємствах різних форм власності, від ведення особистого підсобного господарства, підприємницької діяльності та ін. Тому до соціальної сфери, як середовища життєдіяльності людини, необхідно включити і соціально-економічні умови трудової діяльності населення, до якої ми відносимо можливість отримання достатнього рівня доходу для задоволення особистих потреб, право на вільний вибір виду діяльності відповідно до здібностей та професійної підготовки з урахуванням особистих інтересів і суспільних потреб, створення нових робочих місць (особливо для жінок та молоді з метою працевлаштування всіх членів сім'ї) та умов для розвитку підприємництва в країні.

Можливість харчування екологічно чистими продуктами, на рівень здоров'я, на доступ до різних товарів і послуг, на доцільніше планування дозвілля, на вибір між альтернативними способами життя, на поліпшення побутових умов життя, тобто на найважливіші складові соціального потенціалу впливає рівень отримуваних доходів.

Все це призведе до того, що високо- та середньо забезпечені прошарки населення будуть дедалі більшою мірою здатні оплачувати значну частку послуг охорони здоров'я, освіти, соціального страхування, що автоматично збільшить пропозицію товарів та послуг, необхідних для задоволення соціальних потреб. Це забезпечуватиме подальший розвиток соціального потенціалу країни. Отримати значні доходи без достатнього рівня освіти та високої продуктивності праці, яка забезпечується впровадженням результатів НТП у виробництво, неможливо. Тому, на нашу думку, до соціально-економічних умов трудової діяльності слід віднести освіту та умови праці.

Соціальна значущість освіти проявляється в тому, що підвищення загальноосвітнього рівня сприяє зближенню матеріальних і культурно-побутових умов життя міста і села, викликає прогресивні зміни в системі соціальних відносин і соціальної структури суспільства. Саме продукція, яка створюється при участі людського мозку, що продукує нові ідеї, вирішує одночасно проблему рідкості (обмеженості) невідтворюваних ресурсів, товарів, послуг, робочих місць, і проблему збереження навколишнього середовища, і проблему підвищення рівня освітньо-професійної структури соціального потенціалу місцевості. У сучасних умовах повинно існувати певне співвідношення між розвитком освітніх послуг та ринком праці. Причому на думку вчених, розвиток освітніх послуг повинен бути випереджаючим

задля того, щоб вони могли задовольнити мінливі й прогресуючі вимоги щодо підготовки суб'єктів трудової діяльності, які диктує інноваційне середовище сучасного ринку праці.

Деякі фахівці не відносять умови праці та потребу в ній у сфері суспільного виробництва до соціальної сфери, але ці фактори здійснюють значний вплив на вибір людиною середовища існування для себе та своєї родини. Для забезпечення нормальних умов праці до соціальної сфери слід віднести наявність технічного забезпечення робочих місць, рівень механізації ручної праці, оптимальну структуру робочого дня, тривалість відпустки і т.д. Зазначені умови сприяють підвищенню якості життя як складової соціального потенціалу.

Велике значення сьогодні має збільшення вільного часу у населення та сприяння його раціонального використання для відпочинку, інтелектуального розвитку. Тому культурно-побутові умови життя населення займають важливе місце у розвитку соціальної сфери. Культурне дозвілля забезпечують кінотеатри, театри, музеї, бібліотеки, будинки культури, відеосалони та інші центри культурних цінностей. Ця сфера покликана зберігати історичні, національні пам'ятники культури, підтримувати та розвивати національні традиції, примножувати культурні надбання українського народу в галузях літератури, художньої творчості, музики, живопису, скульптури. Вплив культури на загальний економічний розвиток є досить високим. Адже рівень культурного розвитку суспільства передбачає певний рівень духовних інтересів, які в свою чергу, в певній мірі визначають механізми економічних законів та шлях розвитку всієї економіки. Основна мета культурно-освітньої сфери – забезпечити всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадянської свідомості, збагачення на цьому ґрунті соціального потенціалу населення.

Побутові умови життя населення на сучасному етапі розвитку економічної системи є однією з найважливіших складових, що забезпечують формування та подальший розвиток соціального потенціалу громадськості. До галузей, які забезпечують нормальні згідно з сучасними стандартами умови життя населення, на нашу думку, слід віднести галузі житлового, комунального господарства, побутового та транспортного обслуговування населення. Вони створюють умови для полегшення праці мешканців країни щодо ведення домашнього і особистого підсобного господарства, благоустрою побуту сім'ї, а отже і збільшенню кількості вільного часу,

який можна використати для задоволення потреб більш високого порядку. Зазначені об'єкти сприяють умілому використанню місцевих матеріально-сировинних ресурсів, звільняють населення від турбот щодо будівництва, гаражів, ремонту житла, побутової техніки, одягу, взуття, переробки продукції, упорядкування території міста та країни в цілому. Діяльність перерахованих об'єктів соціальної сфери підвищує соціальний потенціал населення, адже саме розвитком послуг та зручностей вимірюється в постіндустріальному суспільстві якість життя. Також розвиток цієї складової соціальної сфери сприятиме створенню нових робочих місць для жителів країни.

У сучасних умовах розвитку економіки виробничим структурам і населенню вкрай необхідна своєчасна, достовірна інформація стосовно попиту, пропозиції, цін на різні товари та послуги, аналізуючи яку вони змогли б швидко приймати рішення згідно з ситуацією, яка складається на ринку. Тому, ми вважаємо, необхідно розвивати телекомунікаційний зв'язок (факс, модеми, мережу Інтернет). Розвиток телекомунікаційного зв'язку забезпечує доступність інформації, швидкість прийняття рішення, можливість робити замовлення на певні товари та послуги, виробництво яких не здійснюється на території того чи іншого населеного пункту. Для цього слід більше забезпечувати школи комп'ютерами, надати можливість освоювати сучасні види телекомунікаційного зв'язку всім бажаючим мешканцям.

В умовах формування ринкової економіки саме в соціальній сфері створюються умови для збереження та подальшого розвитку соціальних та правових норм, звичаїв, традицій, формування різних форм власності, розвитку підприємництва, соціального обслуговування населення, економії суспільної праці, збільшення фонду вільного часу, узгодження потреб з доходами, тобто для розвитку економічних, соціальних та правових інститутів. Тому до соціальної сфери ми відносимо також інституційні умови суспільного життя. Вони формують розвиток такої складової соціального потенціалу як структура суспільних відносин.

Організація та впорядкування українського суспільства на демократичних засадах потребує нового змісту всієї системи правових інститутів, що регулюють нові суспільні відносини, а також вдосконалення тих із них, що історично себе виправдали. З поміж них визначальне місце мають правові норми – важливі чинники, що регламентують статус сучасної людини в державі, економіці, суспільстві.

До правових інститутів відносяться правові норми суспільного життя, які забезпечують права на працю, відпочинок і дозвілля, освіту, участь у культурному та суспільному житті країни. Система правових інститутів включає в себе охорону

правопорядку, трудове законодавство, визначене положення жінок та дітей в сім'ї та суспільстві. Особливої актуальності набуває сьогодні аспект соціального захисту молодого покоління. Ефективність соціально-правового захисту материнства, дитинства і молоді ґрунтується на соціальних цінностях та орієнтаціях суспільства, його піклуванні про власне майбутнє. Сьогодні в Україні склалася така ситуація, яка потребує посилення уваги держави, владних структур усіх рівнів, органів самоврядування, громадських та інших організацій до проблем соціально-правового захисту материнства, дитинства та молоді, бо саме від них залежить кількість та якість людського капіталу нації – основи її розвитку в сучасному світі.

Розвиток сучасного суспільного виробництва неможливий без існування таких важливих елементів як різні форми власності, орендні відносини, конкуренція, підприємництво, кредитування та страхування (включаючи соціальне). Особливо актуальним розвиток цих економічних інститутів є підприємницька, комерційна, банківська, страхова діяльність, конкуренція, а нові організаційно-економічні форми виробництва не набули значного поширення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, необхідно відмітити, що всі структурні елементи соціальної сфери активно взаємодіють між собою, переплітаються, здійснюють вплив один на одного. І проблематично розмежувати вплив кожної структурної одиниці соціальної сфери на розвиток соціального потенціалу певного населеного пункту.

Ефективна діяльність соціальної сфери сприяє підвищенню життєвого рівня населення, тому що вона сприяє задоволенню майже всіх необхідним потреб людини. Проте, соціальна сфера є значно ширшою, виходить за рамки категорії «життєвий рівень», оскільки вона охоплює такі питання як стан, розвиток і управління соціальною сферою, поселенською мережею. Крім усього переліченого, соціальна сфера створює також умови, для розвитку соціального потенціалу населення країни.

Kalinichenko O.O. SOCIAL SPHERE: BASE CONCEPTS AND CONCEPTUAL STATUTES

In the article are analysed activity of social sphere, resulted structure of social services in accordance with the functional distributing. Functioning of social sphere influences on the state and development of social relations between people, terms and way of their life, forming and satisfaction of social necessities, by realization of social policy. The structure of the subject field of social policy and place of social sphere is given

Keywords: social sphere, socially meaningful services, public welfare, public benefits, public services, social policy, public life.

Калиниченко Е.А. СОЦИАЛЬНАЯ СФЕРА: БАЗИСНЫЕ ПОНЯТИЯ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ

В статье проанализированы деятельность социальной сферы, приведена структура социальных услуг в соответствии с функциональным распределением.

Функционирование социальной сферы влияет на состояние и развитие социальных отношений между людьми, условия и образ их жизни, формирования и удовлетворения социальных потребностей, путем реализации социальной политики. Надана структура предметного поля социальной политики и место социальной сферы

Ключевые слова: социальная сфера, социально значимые услуги, социальное обеспечение, общественные блага, общественные услуги, социальная политика, общественная жизнь.